

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد ((M.A))

گرایش: تاریخ اسلام

عنوان:

شیوه های مبارزه امامان معصوم (ع) در دوره ی خلافت عباسیان

استاد راهنما:

دکتر غلامرضا منتظری

استاد مشاور:

دکتر ابوالحسن شهواری

نگارش:

نعمت میرکریمی

بهار ۱۳۹۱

Islamic Azad University

Shahrood Branch

Faculty of Literature and Humanity Sciences

Department of History-“M.A” Thesis

On Islamic History

Subject:

**Thbattle Method of Innocent Immams With Governors of their Own era
With Abbas s Vicariate Period**

Thesise Advisor:

Gholam Reza Montazeri ph.D

Consulting Advisor:

Abol Hassan Shahvari ph.D

By:

Nemat Mirkarimi

Spring ۲۰۱۲

بسمه تعالی

تعهد اصالت پایان نامه

اینجانب نعمت میرکریمی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته تاریخ اسلام که در تاریخ ۱۳۹۱/۰۴/۰۴ از پایان نامه خود تحت عنوان « شیوه های مبارزه امامان معصوم (ع) در دوره ی خلافت عباسیان » با کسب نمره ۱۷/۵ و درجه دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم :

- ۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط این جانب بوده و در مواردی که از دستاورد های علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با این جانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی

امضاء و تاریخ

سپاسگزاری :

در این فراز خود را ملزم می دانم بدانکه به پاس تحمل تمامی نادانسته هایم و به بار نشاندن دانسته هایم از استاتید خود جناب آقای دکتر غلامرضا منتظری و جناب آقای دکتر ابوالحسن شهواری سپاس و قدردانی فراوان داشته باشم که این دو چراغ همیشه روشن، ناهمواری های این راه را برایم هموار نمودند.

همچنین می بایست از پدر و مادر دلسوز و فرزندان صبورم با تمامی ذرات وجودم تشکر کنم که در هر روز از روزهای تدوین این متن از تشویق و بارور نمودن همت ناچیز من فروگذار ننموده و مرا همچون گیاهی کوچک در تند باد زمانه حائل بودند .
در نهایت شایسته است از جناب آقای پدا... سپهری آن دوست صدیق و بزرگوارم کمال امتنان را داشته و با یادی از ایشان مراتب قدر دانی خود را رسانده باشم .

تقديم به :

همسر مهربان و فداکارم .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
	فصل اول: کلیات
۵	۱-۱ بیان مسئله
۶	۱-۲ سوالات تحقیق
۶	۱-۳ فرضیه ها
۶	۱-۴ پیشینه تحقیق
۷	۱-۵ ضرورت انجام تحقیق
۷	۱-۶ اهداف و کاربردهای تحقیق
۷	۱-۷ روش کار و نوع تحقیق
۸	۱-۸ دشواری های تحقیق
۸	۱-۹ سامان دهی پژوهش
۹	۱-۱۰ نظری بر منابع پژوهشی
	فصل دوم: مبارزه
۱۳	۲-۱ تعریف مبارزه
۱۴	۲-۲ اشکال مبارزه
۱۴	۲-۲-۱ مبارزه منفی
۱۶	۲-۲-۲ مبارزه مثبت
۱۶	۲-۳ شکل مبارزه ائمه معصومین (ع)
۱۷	۲-۴ علت تفاوت در روش و شیوه مبارزه ائمه معصومین (ع)
۱۸	۲-۵ تأثیر مقتضیات زمان در شکل مبارزه ائمه (ع)
۱۹	۲-۶ جامع و هدفدار بودن مبارزه ائمه (ع)
	فصل سوم: دورنمای وضعیت شیعه و امامان اهل بیت (ع) در دوره عباسیان
۲۱	۳-۱ مقدمه
۲۳	۳-۲ گونه های فعالیت و مبارزه
	فصل چهارم: امام جعفر صادق (ع)
۲۸	۴-۱ شناخت مختصری از زندگانی امام جعفر صادق (ع)
۳۰	۴-۲ اوضاع سیاسی دوران امام جعفر بن محمد (ع)
۳۰	۴-۳ انحطاط خلافت اموی
۳۰	۴-۴ شکل گیری خلافت عباسیان
۳۳	۴-۵ قیام های علویان حسینی و حسنی
۳۸	۴-۶ شیوه های مختلف مبارزه امام صادق (ع)
۴۱	۴-۷ شرحی بر شیوه های مبارزاتی امام صادق (ع)
۴۱	۴-۷-۱ تبیین و تبلیغ مسئله امامت
۴۴	۴-۷-۲ تبیین احکام به شیوه خاص شیعی و تفسیر قرآن به روال بینش اهل بیت (ع)
۴۶	۴-۷-۳ وجود تشکیلات پنهانی سیاسی-ایدئولوژیک
۵۰	۴-۷-۴ نهضت علمی و تربیت اصحاب و اندیشمندان شیعی
۵۱	۴-۷-۵ مناظرات امام صادق (ع) با مکتب های انحرافی
۵۱	۴-۷-۶ تأیید و حمایت از جنبش های انقلابی و قیام های مسلحانه
۵۲	۴-۷-۷ نفی دعوت داعیان عباسی

۴-۷-۸ تقیه ۵۴

فصل پنجم : امام موسی کاظم (ع)

۵-۱ شناخت مختصری از زندگانی امام موسی کاظم (ع) ۶۳

۵-۲ امامت پس از امام صادق (ع) ۶۵

۵-۳ برخوردهای سیاسی امام کاظم (ع) ۶۷

۵-۴ امام کاظم (ع) و هارون الرشید ۷۳

۵-۵ شیوه های مختلف مبارزه امام کاظم (ع) ۷۶

۵-۶ شرحی بر شیوه های مبارزاتی امام موسی کاظم (ع) ۸۱

۵-۶-۱ تقیه ۸۱

۵-۶-۲ فرهنگ سازی برای تشکیل حکومت ۸۵

۵-۶-۳ نفی همکاری با نظام سلطه ۸۷

۵-۶-۴ نفوذ در حکومت ۸۸

۵-۶-۵ تربیت اندیشمندان فکری و سیاسی ۹۰

۵-۶-۶ پشتیبانی ، حمایت و تأیید جنبش های انقلابی بر ضد حکومت عباسی ۹۱

۵-۶-۷ حفظ نیرو های کارآمد ۹۱

۵-۶-۸ مبارزه با علمای خود فروخته و فاسد دربار عباسی ۹۲

۵-۶-۹ راهنمایی ها و آموزش های آن حضرت در مباحث کلامی ، اجتماعی و سیاسی ۹۳

۵-۶-۱۰ مواضع آشکار و صریح امام (ع) بر علیه دستگاه خلافت عباسی ۹۴

فصل ششم : امام رضا (ع)

۶-۱ شناخت مختصری از زندگانی امام (ع) ۹۷

۶-۲ اوضاع سیاسی عصر امامت علی بن موسی الرضا (ع) ۹۹

۶-۳ قیام های علویان ۱۰۰

۶-۴ شیوه های مختلف مبارزه امام علی بن موسی الرضا (ع) ۱۰۲

۶-۵ شرحی بر شیوه های مبارزاتی امام رضا (ع) ۱۰۶

۶-۵-۱ تاکتیک ها و شیوه های مبارزاتی امام در مسئله ولایت عهدی ۱۰۶

۶-۵-۱-۱ ولایت عهدی امام رضا (ع) ۱۰۶

۶-۵-۱-۲ هدف مامون از طرح مسئله ی ولایت عهدی ۱۰۸

۶-۵-۱-۳ سیاست ها و تدابیر امام در مسئله ی ولایت عهدی ۱۱۱

۶-۵-۲ تقیه ۱۱۶

۶-۵-۳ مبارزات و فعالیت های آشکار امام (ع) ۱۲۰

۶-۵-۴ امام (ع) و مطالبه زمامداری ۱۲۲

۶-۵-۵ جهاد فکری امام و رویارویی امام با جریان های منحرف و مخالف اسلام ۱۲۳

۶-۵-۶ به رسمیت نشناختن حکومت بنی عباس از جانب امام رضا (ع) ۱۲۵

۶-۵-۷ مناظرات امام (ع) با پیروان مکاتب مختلف و علمای زمان

۱۲۶

فصل هفتم : امام جواد (ع)

۷-۱ شناخت مختصری از زندگانی امام جواد (ع)

۱۲۹

۷-۲ امامت امام جواد (ع)

۱۳۰

۷-۳ شیوه های مبارزه امام جواد (ع)

۱۳۴

	۴-۷ شرحی بر شیوه های مبارزه امام جواد (ع)	۱۳۹
	۱-۴-۷ تقیه	
	۱۳۹	
	۲-۴-۷ تبیین و تثبیت امامت خویش	
۱۴۰	۳-۴-۷ اتخاذ موضع منفی در برابر دستگاه خلافت	
	۱۴۲	
	۴-۴-۷ رهبری تشکیلات شیعه	
۱۴۳	۵-۴-۷ رهبری شبکه ارتباطی وکالت	
	۱۴۴	
	۶-۴-۷ مبارزه با مسلک های انحرافی و فرقه های منحرف	
	۱۴۴	
	۷-۴-۷ مناظرات	
	۱۴۶	
	۸-۴-۷ مکتب علمی و فرهنگی بر تربیت افراد مستعد	
	۱۴۷	
	فصل هشتم : امام هادی (ع)	
	۱-۸ شناخت مختصری از زندگی امام علی بن محمد (هادی) علیه السلام	
	۱۵۰	
	۲-۸ اوضاع سیاسی دوران امام هادی (ع)	
۱۵۱	۳-۸ قیام های علویان در عصر امام هادی (ع)	
	۱۵۴	
	۴-۸ شیوه های مختلف مبارزه امام هادی (ع)	
۱۵۵	۵-۸ شرحی بر شیوه های مبارزاتی امام هادی (ع)	
	۱۵۹	
	۱-۵-۸ تقیه	
	۱۵۹	
	۲-۵-۸ فعالیت های مخفی امام (ع)	
۱۶۱	۳-۵-۸ طرح مسئله امامت و احیاء فرهنگ غدیر	
	۱۶۳	
	۴-۵-۸ نامشروع شمردن حکومت عباسیان و مبارزه در این جهت	
	۱۶۶	
	۵-۵-۸ رهبری مؤمنان و پشتیبانی از پایگاه های مردمی	
	۱۶۷	

۶-۵-۸ مبارزه با اندیشه های انحرافی

۱۶۸ .....
۷-۵-۸ امام هادی (ع) و مبارزه با مکتب های کلامی

۱۶۹ .....
۸-۵-۸ نفوذ در میان دولتمردان

۱۷۰ .....
۹-۵-۸ شبکه ارتباطی وکالت

۱۷۳ .....
۱۰-۵-۸ فراهم کردن زمینه غیبت حضرت مهدی (عج)

۱۷۴ .....
فصل نهم: امام حسن عسکری (ع)

۱-۹ شناخت مختصری از زندگی حضرت امام حسن بن علی (عسکری) علیه السلام
۱۷۶

۲-۹ اوضاع سیاسی دوران امامت امام حسن بن علی عسکری (ع)
۱۷۸

۳-۹ شیوه های مختلف مبارزاتی امام حسن عسکری (ع)
۱۸۱

۴-۹ شرحی بر شیوه های مبارزاتی امام حسن عسکری (ع)
۱۸۴

۱-۴-۹ تقیه

۱۸۴

۲-۴-۹ کوشش های علمی

۱۸۸ .....
۳-۴-۹ ایجاد شبکه ارتباطی با شیعیان (وکالت)

۱۸۹ .....
۴-۴-۹ فعالیت های سیاسی پنهان

۱۹۲ .....
۵-۴-۹ نظارت بر پایگاه های مردمی و پشتیبانی مالی از شیعیان

۱۹۳

۶-۴-۹ تقویت و توجیه سیاسی رجال و عناصر مهم شیعه

۱۹۴ .....
۷-۴-۹ استفاده گسترده از آگاهی های غیبی

۱۹۵ .....
۸-۴-۹ آماده سازی شیعیان برای دوران غیبت

۱۹۸ .....
نتیجه گیری

۲۰۳

منابع و مأخذ

۲۰۹

چکیده :

بررسی تاریخ امامت نشان دهنده این واقعیت است که هر یک از امامان در سیره سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و علمی خویش مبارزه جامع و هدفداری با خلفای هم عصر داشته اند و همه آنها به جز وجود مقدس امام عصر (عج)، در این راه به افتخار شهادت نائل آمده اند. هدف نهایی همه ائمه اطهار (ع) یکی بوده ولی نوع حرکت هر یک از آنان برای رسیدن به مقصود به تناسب زمان و اقتضای شرایط سیاسی، فرهنگی و اجتماعی متفاوت بوده است. این پژوهش به منظور بررسی شیوه های مختلف مبارزاتی ائمه هم عصر با خلفای عباسی از دوران امام جعفر صادق (ع) تا پایان دوره امامت امام حسن عسکری (ع) از سال ۱۳۲ ه.ق تا ۲۶۰ ه.ق انجام گرفته است. نتیجه به دست آمده از تحقیق خاطر نشان می سازد که امامان (ع) به مقتضای شرایط زمان و مصالح جامعه اسلامی به اتخاذ شیوه های متعدد (مثبت و منفی) در مواجهه با خلفای عباسی مبادرت نموده اند که از آن میان می توان به شیوه هایی مانند تقیه، تائید و حمایت از قیام های انقلابی، نفی دعوت داعیان عباسی، کادر سازی و تربیت نیروی فکری، نهضت علمی- فرهنگی، تبیین و تبلیغ مسئله امامت، تبیین احکام به شیوه خاص شیعی و تفسیر قرآن به روش بینش اهل بیت (ع)، رهبری شبکه ارتباطی و کالت، تبیین مبانی اسلام راستین، نفوذ در حکومت، حفظ نیروهای کارآمد، مبارزه با علمای خود فروخته و فاسد دربار عباسی، مبارزه با مکتب های کلامی، راهنمایی و آموزش در مباحث اجتماعی و سیاسی، مواضع آشکار و صریح ائمه (ع) بر علیه

دستگاه خلافت، نفی همکاری با نظام سلطه، شیوه های مبارزاتی در مسئله ولایت عهدی، مطالبه زمامداری، مبارزه با جریان های انحرافی و مخالف اسلام، به رسمیت نشناختن و مشروع ندانستن حکومت، مناظره، رهبری تشکیلات شیعه، فراهم کردن زمینه غیبت حضرت مهدی (عج)، فعالیت های سیاسی پنهان، پشتیبانی مالی از شیعیان، تقویت و توجیه رجال سیاسی و عناصر مهم شیعه و استفاده از آگاهی های غیبی اشاره نمود. شایان ذکر است که از بین شیوه های مذکور تعدادی از آنها از جمله تقیه، دعوت علنی به پذیرش امامت و ولایت، تائید و حمایت از قیام های انقلابی، نفی همکاری با نظام سلطه، تبیین مبانی اسلام راستین، مبارزه فکری با جریان های انحرافی، رهبری شبکه ارتباطی و کالت، کادر سازی و تربیت نیروی فکری و مناظره، از فراوانی و وجه اشتراک بیشتری برخوردار هستند. این پژوهش با استفاده از روش های متداول در علوم انسانی یعنی فیش برداری، پالایش و تجزیه و تحلیل مطالب، با استناد بر منابع و مآخذ و تحقیقات جدید صورت گرفته است.

کلید واژه : شیوه مبارزاتی، خلفای عباسی، امامان معصوم.

مقدمه :

زندگانی پیشوایان شیعه و تاریخ پر فراز و نشیب تشیع در تاریخ اسلام و تجربه ۲۵۰ ساله فعالیت مستمر ائمه از زمان حکومت حضرت علی (ع) تا شهادت امام حسن عسکری (ع) و یاران آنان از جهاتی شایسته اندیشه و تأمل بسیار است.

یقیناً کتاب ها و مقالات بسیاری در باب زندگانی ائمه هدی علیه السلام به رشته تحریر درآمده است که از ارزش بی نظیری برخوردار می باشند. اختصاص بیش از^{۱۳} - از کل یکی از مهمترین کتاب های شیعه ((کتاب الحجه)) یعنی اصول کافی به امامت و شناسایی رهبر و حجت برای نمایاندن اهمیت بحث و جایگاه رفیع این امر کفایت می کند.

آگاهی از چگونگی رفتار و آموزه های عملی امامان علیه السلام در موضع هایی چون فرهنگ، معنویت، جهاد، سیاست آن هم درحالیکه همواره از نظام اسلامی - اجتماعی خویش دور داشته شده اند و می بایست از مردم جدا بمانند و در انزوا یا گرفتاری به سر ببرند و تعلیماتشان شناخته نشود و پراکنده نگردد نه تنها برای امت اسلامی و عموم مسلمانان بلکه برای همه انسان های طالب کمال و سعادت، راهگشا، رهایی بخش و سودمند تواند بود.

این پژوهش بر آن است تا عنصر مبارزه سیاسی که خط ممتد زندگی ائمه هدی (علیه السلام) را تشکیل می دهد در دوران حکومت عباسیان مورد بررسی قرار دهد.

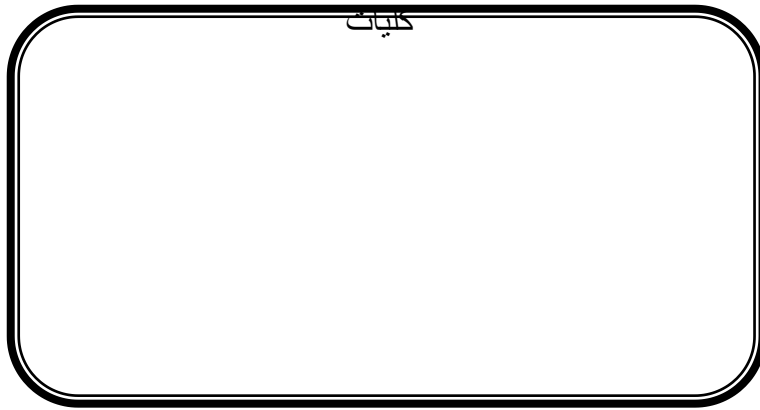
با در هم پیچیده شدن طومار حکومت امویان در هجدهمین سال امامت امام صادق (ع) حکومت عباسیان با تکیه بر نفوذ علویان و ترویج شعار ((الرضا من آل محمد)) شکل گرفته است. عباسیان که با استفاده از این تاکتیک موفق به فتح خلافت شده بودند، اقدام به آزار و اذیت فراوان علویان و امامان شیعه (ع) نمودند. آنها جنایاتی را مرتکب شدند که حتی امویان آن جنایات را انجام نداده اند.

ائمه اطهار (ع) مواضع سیاسی و شیوه مبارزاتی خویش را بر اساس سنجش دقیق اوضاع و احوال و شرایط و مقتضیات زمانی و متناسب با برخوردها و جبهه گیری های گوناگون مخالفان اسلام تنظیم می کردند. وقتی به آگاهی لازم از شرایط حاکم بر زمان هر یک از امامان دست یابیم؛ موضع گیری های مختلف آنان معنا پیدا می کند و متوجه می شویم که در واقع امر، هیچگونه تضاد و تعارضی میان اصول و مبانی حرکت ایشان نبوده و همه یک هدف را تعقیب می کرده اند. منتهی نوع حرکت هر یک از آنان برای رسیدن به مقصود، به تناسب زمان و اقتضای شرایط متفاوت بوده است.

در نگارش این پایان نامه سعی شده تا با اشاره به وقایع مهم سیاسی به روش ها و تاکتیک های مختلف مبارزاتی هر یک از امامان که به اقتضای شرایط سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و علمی متفاوت بوده؛ پرداخته شود.

فصل اول

کلیات

۱-۱ : بیان مسأله

این پژوهش بر آن است تا به بررسی شیوه مبارزه امامان معصوم (ع) هم عصر با خلفای عباسی از دوران امام جعفر صادق (ع) تا پایان امامت امام حسن عسکری (ع) (از سال ۱۳۲ هـ. ق تا ۲۶۰ هـ. ق) بپردازد. بر اساس دیدگاه شیعه حقیقت امامت همان ریاست عامه الهی است که بر جانشینی پیامبر، حفظ شریعت و تداوم هدایت الهی استوار است. اگرچه هوی پرستی و دنیاطلبی عده ای را بر آن داشت تا خاندان رسالت را از حاکمیت سیاسی اسلام به دور دارند ولی ائمه معصومین علیه السلام هر یک در

زمان حیات با برکت خود بر حسب شرایط و مصالح جامعه اسلامی ، کوشش و همتی تمام برای برافراشته نگه داشتن میراث نبوی به عمل آورند.

از دوره میانی امامت امام جعفر صادق (ع) و در سال ۱۳۲ هـ ق حکومت عباسیان با ترویج شعار ((الرضا من آل محمد)) شکل گرفته است . آنان در اندک زمانی پس از به قدرت رسیدن ، چهره ضد اسلامی و ضد مردمی خود را برملا کردند و با ائمه و علویان همان سیاستی را در پیش گرفتند که بنی امیه داشتند و بلکه در بعضی جهات بدتر و ستمگرانه تر از آنان عمل کردند .

تحولات گسترده فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، شکل گیری نهضت ترجمه، گسترش مکتب های عقیدتی گوناگون چون ((معتزله))، ((اشاعره))، هجوم فلسفه و کلام دیگر ملل، حضور دانشمندان غیر مسلمان در دربار خلفای عباسی و . . . به خوبی نشان از اهداف مشخص و از پیش تعیین شده ای دارد که هدف آن تضعیف مبانی فکری و اعتقادی مسلمانان و به انحراف کشیدن دین مبین اسلام بوده است. ائمه اطهار (علیه السلام) با توجه به مقتضیات زمان و در شکل های گوناگون ، مبارزات جامع و هدف داری را علیه حکومت جور و فاسد استمرار بخشیدند ، که در این بررسی براساس جمع آوری اطلاعات از منابع اولیه و تحقیقات جدید ، به تجزیه و تحلیل و سپس به نتیجه گیری در باره شیوه های مختلف این مبارزات پرداخته شده است.

۱-۲: سوالات تحقیق

سوال اصلی :

۱- ائمه (ع) در دوران عباسیان از چه روش هایی جهت استمرار مبارزه و حرکت های فکری استفاده می کردند؟

سوالات فرعی :

۲- شرایط سیاسی ، اجتماعی و مقتضیات زمان چه نقشی در شیوه های مبارزاتی ائمه (ع) داشته اند ؟

۳- وجوه افتراق و اشتراک شیوه های مبارزاتی ائمه اطهار (ع) چه بوده است ؟

۱-۳: فرضیه ها

۱- ائمه (ع) شیوه ها و تاکتیک های متفاوتی برای مواجهه با زمامداران عباسی اتخاذ می نمودند.

۲- شرایط سیاسی، اجتماعی و مقتضیات زمان در شیوه مبارزاتی تأثیر و نقش بسزایی داشته است.

۳- بین شیوه های مبارزاتی ائمه (ع) وجوه مشترک و متفاوتی را می توان یافت .

۴-۱: پیشینه تحقیق

تاکنون تحقیقاتی کلی درباره سیره و حیات فکری و سیاسی ائمه در کتب و مقالات به چاپ رسیده است. کتاب حیات فکری و سیاسی ائمه نام کتابی است که توسط رسول جعفریان به رشته تحریر در آمده است. این کتاب به تحولات و رخدادهای سیاسی و اجتماعی دوران ائمه می پردازد. محمد سهیل طقوش نیز با نوشتاری تحت عنوان دولت عباسیان به دامنه حکومت اسلامی و رخدادهای درونی آن در زمان خلفای عباسی پرداخته و سیر تحولات در حوزه های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی آن دوره را به نمایش گذارده است. همچنین در پژوهش های جدید می توان به عنوان نمونه به مقاله رهبر معظم انقلاب آیت الله سید علی خامنه ای که به عنوان شیوه مبارزه ائمه در کنگره جهانی امام رضا ارائه گردیده، اشاره نمود که در آن سر فصل های مهمی از روش های مبارزه ائمه ارائه گردیده است. علیرغم تلاش های صورت گرفته، در این رساله سعی شده است استناد های لازم به منابع مورد استفاده، داده شود. از طرفی تلاش شده که با استفاده از پژوهش های جدید، مطالبی نو به نوشته های گذشته افزوده و تا حد امکان به شیوه های مبارزاتی ائمه (ع) در دوران خلافت عباسیان اشاره شود.

۵-۱: ضرورت انجام تحقیق

پژوهش و تحقیق درباره حیات و زندگانی اولیای الهی و ابعاد گسترده سیره عملی آنها برای همه مسلمانان و به ویژه شیعیان از جهات مختلف دارای ارزش و مایه عبرت اندیشمندان می باشد. در عصر حاضر، که نسل جوان و تحصیل کرده خواهان آگاهی بیشتری از زندگانی سیاسی، اخلاقی و اجتماعی ائمه اطهار (ع) است، لازم است ابعاد مختلف زندگی این بزرگواران و چگونگی موضوعی های سیاسی و شیوه های مبارزاتی آنها مورد بررسی و تحقیق بیشتری قرار بگیرد تا نوع حرکت و کیفیت تبلیغ و شیوه برخورد آنها با دشمنان اسلام، الگو برداری گردد.

۶-۱: اهداف پژوهش و کاربردهای تحقیق

۱- هدف از این تحقیق روشن شدن شیوه های مبارزه ائمه در دوران خلافت عباسی می باشد. بی شک هر یک از ائمه با توجه به مقتضیات و شرایط زمان خود شیوه ای جهت مبارزه با خلفا در پیش گرفته اند که در تحقیق حاضر با مراجعه به منابع و متون اصیل سیره به جا مانده از ائمه، سعی در ارائه تصویری روشن از شیوه های مبارزاتی ائمه در برابر خلفای جور دارد.

۲ - افشای ماهیت حقیقی و سیمای منافقانه خلفای عباسی از نظر تا عمل و همچنین عبرت از آموزه های تاریخی عصر عباسیان از دیگر اهداف تحقیق به شمار می رود.

۷-۱ : روش کار و نوع تحقیق

این پژوهش با بهره مندی از روش کتابخانه و اسنادی و با رویکرد توصیفی و تحلیلی صورت خواهد گرفت .

۸-۱ : دشواری های تحقیق

یکی از مشکلات را می توان فقدان، کمبود منابع (اسناد، رساله، خاطرات، روزنامه) و مأخذ مرتبط با موضوع نام برد. افزون بر آن باید به محدودیت های سیاسی که همواره مانع از انتشار اخبار مربوط به امامان معصوم (ع) می گردید نیز اشاره نمود . علاوه بر موارد فوق، با توجه به اینکه اندیشه غالب در دوره فوق، اهل سنت بوده و اکثر منابع آن دوران توسط افراد غیر شیعی به رشته تحریر در آمده، احتمال دارد به همه شیوه های مبارزاتی توجه نشده و برخی از آنها مغفول مانده باشد . تقیه و شیوه های پنهانی مبارزه که برای حفظ امام و شیعیان از فشار حاکمیت بود، عامل موثر دیگری است که در عدم نقل اخبار در منابع تاریخی دیده شده است. این عوامل از دشواری های این تحقیق به شمار می آید .

۹-۱ : سامان دهی پژوهش

این پایان نامه در ده/۱۰ فصل تهیه و تدوین شده است که به شرح ذیل مشخص گردیده است :

در فصل اول با عنوان کلیات مطابق سنت تحقیق مباحثی مانند : بیان مسأله، اهداف پژوهش، پیشینه تحقیق، سؤالات و فرضیات احتمالی و پاسخ فرضی و همچنین روش کار در پژوهش و دشواری تحقیق، بررسی منابع و ساماندهی منابع پرداخته شد.

در فصل دوم به تعریف مبارزه و انواع آن پرداخته شده است. در این فصل مبارزه به انواع مثبت و منفی تقسیم بندی شده و در خصوص هر یک از انواع آن توضیح داده شد.

در فصل سوم به دورنمای وضعیت شیعه و امامان اهل بیت (ع) در دوره عباسیان اشاره شده است و گونه های فعالیت و مبارزه، در آن توضیح داده می شود.

در فصل چهارم به امامت امام جعفر صادق (ع) اشاره می شود و با شناخت مختصری از زندگی آن امام همام (ع) ، به تشریح شیوه های مبارزاتی ایشان می پردازد.

در فصل پنجم به امامت امام موسی کاظم (ع) و شیوه های مبارزاتی ایشان اشاره می گردد.

در فصل ششم به امامت امام علی بن موسی الرضا (ع) و ذکر دلایل ولایتعهدی و شیوه مبارزاتی ایشان توجه می گردد.

در فصل هفتم به امامت امام محمد جواد (ع) و جلوه هایی از شیوه های مبارزاتی ایشان اشاره می گردد.

در فصل هشتم به امامت امام هادی (ع) و فعالیت های و روش های مبارزاتی ایشان پرداخته شده است.

در فصل نهم نیز به امام حسن عسکری (ع) و ابعاد فعالیت های مبارزاتی وی جهت آماده سازی شیعیان برای دوران غیبت اشاره شده است.

فصل دهم اختصاص به نتیجه گیری دارد و برخی از شیوه ها و روش های مبارزاتی ائمه که از فراوانی و وجه اشتراک بیشتری برخوردار می باشند ، تشریح می گردد .

۱-۱۰: نظری بر منابع پژوهش

در این تحقیق از منابع مختلف تاریخی استفاده شده است. تاریخ های عمومی، تصویری کامل و گویا از وقایع را ترسیم می کنند. برخی از منابع به شکل توصیفی به بررسی وقایع می پردازند. گروه دیگر از کتب مورد استفاده کتاب های مربوط به روایات و سیره های معصومین (ع) هستند.

در سلسله مطالعات و تحقیقات جدید نیز از منابعی چون دولت عباسیان اثر محمد سهیل طقوش، حیات فکری و سیاسی امامان شیعه علیهم السلام نوشته رسول جعفریان و تحلیلی از تاریخ تشیع و امامان علیهم السلام اثر محمد نصیری و سیره پیشوایان اثر مهدی پیشوایی مورد استفاده و بهره برداری قرار گرفته است.

تاریخ طبری یا تاریخ الرسل و الملوک

در راس تاریخ های عمومی ، تاریخ الرسل و الملوک اثر ابوجعفر محمد بن جریر طبری ، فقیه و دانشمند و مورخ ایرانی (متولد ۲۲۶ ق و متوفی ۳۱۰ ق) است . تاریخ طبری شامل دو بخش بزرگ است ،پیش از اسلام و پس از اسلام . بخش نخست در برابر بخش پس از اسلام بسیار اندک و مشتمل است بر مقدمه مولف ،گفتارهایی در باب ماهیت زمان ،بعثت پیامبران ،پادشاهان ایران و نیاکان

حضرت رسول (ص) و سیره آن حضرت تا زمان هجرت، بخش دوم کتاب مشتمل بر تاریخ دوره اسلامی، با بحثی در باب تاریخ گذاری مسلمانان آغاز می شود. البته در همین قسمت، ۳ بخش فرعی قابل تشخیص است: ۳ خلیفه نخستین و دوره امام علی (ع)؛ خلافت بنی امیه از معاویه تا مروان بن محمد؛ خلافت عباسیان از ابوالعباس سفاح تا مقتدر بالله. مطالب راجع به خلفای بنی امیه و بنی عباس در تاریخ طبری منسجم است و مطالب آنها از منابع نزدیک به حوادث اخذ شده اند. طبری با توجه به اینکه نزدیک به زمان عباسیان می زیسته اطلاعات خوبی در خصوص رویدادها و اتفاقات آن دوره در اختیار پژوهشگران قرار می دهد.

تاریخ یعقوبی

مورخ شیعی مذهب «ابن واضح یعقوبی» که در سال ۲۷۸ ق وفات یافت، تاریخ عمومی او مشتمل بر تاریخ امم و ملوک و انبیاست و تا حدی دائره المعارف عصر خود بحساب می آید. ویژگی آشکار تاریخ یعقوبی یاد سرگذشت امامان شیعه است. او به مناسبت ذکر وفات ائمه (ع) خلاصه ای از سرگذشت و سخنان آنان را تا امام علی النقی (ع) آورده است. مطالب این کتاب به اختصار است و ابن واضح به ذکر تاریخ دقیق وقایع نمی پردازد.

الکامل فی التاریخ

این کتاب اثر عز الدین علی، معروف به ابن اثیر (متوفی ۶۳۰ ق) می باشد. گرچه ابن اثیر نسبت به طبری و بلاذری و سایر مورخان در مرحله متاخری قرار دارد ولی کتاب او با نقل مطالب بکر، مسائل حل نشده و مبهمات موجود در تاریخ طبری و منابع دیگر را موشکافی کرده و در اختیار محققین قرار می دهد. در عین حال که ابن اثیر موضعی ضد خارجی دارد ولی از مرز انصاف خارج نشده و در نقل وقایع منصفانه به طرح موضوعات می پردازد.

بحار الانوار

بزرگترین دایره المعارف علمی شیعی است که علامه مجلسی (۱۰۳۷ - ۱۱۱۰ ه ق) به گردآوری و نگارش آن شیعه امامیه را و مدار خود کرد. این کتاب در ۲۵ جلد تدوین یافته است. علامه مجلسی با تدوین بحار الانوار کلیه احادیثی که از معصومان وارد شده بود را جمع آوری کرده و در باب هایی مشخص، مدون نمود. این احادیث به هر جوینده دانش ائمه کمک خواهد نمود تا از زندگی و سیره عملی آنها کسب فیض نماید.

اصول کافی